

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 930.2:314(477.7)

Москальова Ю. Р.,
аспірантка кафедри спеціальних галузей
історичної науки, Донецький національний
університет ім. Василя Стуса (Україна, Вінниця),
7_November_2008@ukr.net

**ОПІКА НАД БЕЗПРИТУЛЬНИМИ
ТА БЕЗДОГЛЯДНИМИ ДІТЬМИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ
(60–ті рр. XVIII – ПОЧАТОК ХХ СТ.):
АНАЛІЗ ОПИСОВО–СТАТИСТИЧНИХ ДЖЕРЕЛ
ТА ДОВІДКОВИХ ВИДАНЬ**

Проведено джерелознавчий аналіз описово–статистичних джерел та довідкових видань щодо проблем дитячої безпритульності та бездоглядності з другої половини XVIII – до початку XIX ст. Наукові розробки у цій сфері дозволяють збагатити знання щодо розвитку інститутів громадського піклування в зазначений період, виявити їх джерельний потенціал, доповнити картину загальнодержавної історії філантропії. На загальній картині розвитку благодійності відзначилася як рука правлячої імператорської родини, окремих філантропів, так і участь різних національних груп. Показана динаміка державної підтримки дитячих установ, поступовий перехід ініціативи фінансової підтримки з боку держави до окремих філантропів. Саме філантропічна діяльність протистояла зростанню безпритульності, підвищувала освітній і культурний рівень місцевого населення. Запропонований аналіз статистичних матеріалів виступає не лише цінним історичним джерелом у сфері піклування, а й цікавим прикладом державницької політики, уроком з точки зору уникнення тиражування раніше припущених помилок.

Ключові слова: опіка, благодійність, дитячі притулки, статистика.

Для вивчення історії дитячої безпритульності та бездоглядності Півдня України велике значення мають описово–статистичні джерела та довідкові матеріали. Вони охоплюють досить різноманітні за змістом і формою відомості, які виникли внаслідок масових обстежень, описів, переписів, запровадження обліку та звітності, були утворені для святкування ювілейних дат міст як описи історії краю. Даний вид джерел має надзвичайно багато різновидів залежно від того, в яких галузях вона застосовується. Статистичні відомості виступають досить точним інструментом пізнання процесів у суспільстві.

Питаннями опіки та піклування над дітьми на території Півдня України в різний час займалися українські та російські дослідники. Даний комплекс робіт значно вужчий, ніж тих, що стосуються загальноімперської благодійності. Загалом дослідженнями проблем благодійної діяльності саме на Півдні України в зазначений період почали займатися з кінця XIX ст., коли дана тема набула розголосу в тодішньому суспільстві. Однак, роботи, присвячені саме описово–статистичним джерелам з проблеми, наразі залишаються відсутніми.

Історіографічна спадщина дорядянського періоду багата на узагальнюючі праці. Одним із дослідників феномену суспільної доброчинності, що залучив відомості з досліджуваної проблематики до своїх праць, був громадський діяч, науковець і публіцист Є. Максимов [1]. Стаття публіциста М. Святського «История богоугодных заведений и благотворительных

обществ города Симферополя» представляє насичений фактичний матеріал стосовно Странноприймального будинку О. С. Таранова–Белозорова, Дитячого притулку ім. А. М. Адлерберг, Сирітського будинку ім. А. Я. Фабра, Симферопольського благодійного товариства [2]. Вагомий внесок у розвиток студій з історії громадської благодійності в Криму та Північній Таврії належить відомому кримознавцю і педагогу А. Маркевичу [3].

Радянський період характеризується переміщенням акцентів стосовно проблеми дитячої безпритульності та бездоглядності й боротьби з даними явищами з окремих меценатів і піклувальників на державу.

У наукових розвідках незалежної України повертається звернення науковців до вагомості вивчення досвіду доброчинної діяльності як окремих установ, так і внеску конкретних діячів у подолання явищ безпритульності та бездоглядності. Питання опіки над дітьми у зазначений період епізодично розглянуто в роботах російських дослідників В. Белякова, Л. Жукової, О. Кривоносова, А. Каменського, П. Нещеретного [4].

Одну з найкращих реконструкцій історії окремого благодійного закладу Таврійської губернії здійснила симферопольська дослідниця О. Бобкова, яка захистила кандидатську дисертацію «Адміністративна та культурно–просвітницька діяльність А. Фабра на Півдні України (30–ті – перша половина 60–х рр. XIX ст.)» [5]. Також серед робіт українських дослідників варто виділити роботи О. Друганової, Н. Сейко, Ф. Ступака, І. Гребцової та С. Накаєвої [6], певні аспекти проблеми діяльності дитячих закладів Одеси висвітлені в кандидатській дисертації Ю. Гузенка [7]. Заслужують уваги дослідження А. Савочки, О. Кравченка, А. Гедьо [8; 16].

На сьогодні відсутні дослідження щодо обраної теми джерелознавчого спрямування.

Метою даного дослідження є інформативний потенціал описово–статистичних джерел щодо проблеми дитячої безпритульності та бездоглядності на півдні України протягом 60–х рр. XIX – початку ХХ ст.

Здійснення статистиками індивідуального підходу до укладання описово–статистичного джерела, робить кожен з них унікальним з точки зору історії формування та розвитку закладів опіки на Півдні України. Видання відрізняються формою подання матеріалу та його детальністю. Детальний розгляд даної групи джерел забезпечить можливість порівняння відомостей і визначення на цій основі найбільш достовірних.

Загальні статистичні дані щодо кількості благодійних установ надають численні довідники, хоча показники в них базуються на загальноімперських підрахунках. Відомство закладів імператриці Марії Федорівни першим узяло під свою опіку усі виховні будинки та освітні заклади для дітей. У 1855 р. під його контролем було 365 навчальних і благодійних організацій, а у 1900 р. – більше 500, при чому загальна кількість вихованців у дитячих будинках, лікарнях та

богадільнях перевищувала 60 тис. осіб. [9, с. 24]. Вже на кінець 1898 р. кількість осіб, які «вспользовались благотворительностью» за цей рік, склала 7 млн. 77 тис. 129, «не считая 20 млн. 392 тис. 675 обращений за благотворительностью» [9, с. 18].

Також знаходимо згадки з приводу розвитку сирітських установ регіону у «Новороссийском календаре». Видання виходило в Одесі у 1834–1893 рр., в ньому містилася уся нагальна й необхідна в повсякденному житті інформація. В виданні наводиться хронологічний перелік важливих подій, пов'язаних із Новоросійським краєм і Бессарабією. Особливо цікавий короткий каталог–путівник, в якому в алфавітному порядку перелічено найбільш великі й історично цікаві міста і місцевості краю. Подібного роду зібрання актуальної інформації завжди мають велику історичну цінність, оскільки являють структуру державної влади в провінції, дають інформацію, хто в даний час займав ті чи інші державні та громадські посади.

В одному з видань Новоросійського календаря представлено інформацію про відкриття в м. Катеринославі у 1859 р. при дитячому притулку нічліжного відділення. Найпомітнішу роль при цьому відіграла піклувальниця Г. О. Струкова, яка посідала місце члена Губернського піклування дитячих притулків [10, с. 391]. Зазначається, що після розширення притулку збільшується й кількість персоналу. Так, у наглядки з'явилася помічниця П. Трухницька, яка не була дворянкою, а представляла міщанський стан [11, с. 406].

У Катеринославській губернії у розглянутий період був відкритий ще один дитячий притулок, підконтрольний Відомству імператриці Марії. Сталося це в 1859 р. в м. Новомосковську. Такі відомості збереглися в «Новороссийском календаре», який вийшов у 1863 р. [12, с. 207]. Притулок отримав назву Олександрівського. Біля його витоків стояли титулярний радник А. Лебедєв і купці С. Петренко та А. Мінаков, що пожертвували сумарно понад 3 тис. 500 руб. З них 2 тис. руб. були покладені в банк як основний капітал для забезпечення існування добродійного закладу [12, с. 208]. До 1863 р. дитячий притулок у Новомосковську розміщувався в найманому будинку. Проте, зусилля його попечительки Олександри Андріївни Короленко та доглядки Пелагеї Семенівни Патракеєвої привернули увагу закладів опіки до вирішення питання щодо придбання постійного приміщення для притулку, увінчалися успіхом. Для притулку було придбано невелику садибу з будинком, надвірними будівлями та прилеглою територією. Оскільки Новомосковськ не був ані заможним, ані густонаселеним містом, кількість безпритульних дітей не набагато перевищувало 10 осіб, причому всі вони були сироти, які не мали засобів для існування.

Завдяки інформації, яку подають довідкові видання південних губерній Російської імперії, отримуємо численні дані щодо фінансових видатків земств на справи благодійності та боротьбу із безпритульністю та бездоглядністю. Губернські земства витрачали на організацію суспільної опіки значно більшу частину свого бюджету, ніж повітові. В південних губерніях у 1907 р. ними було асигновано: у Таврійській – 10%, Херсонській – 4,93%, Катеринославській – 3,2% [13, с. 138–139].

Видатки земств на суспільну опіку, народну освіту у 1913 р. представлені в наступній таблиці (табл. 1) [14, с. 273]:

Таблиця 1

Земські видатки у 1913 р.

Губернії	Суспільна опіка	Народна освіта
Катеринославська	287	4224
Таврійська	246	1945
Херсонська	166	3522

За даними таблиці на прикладі 1913 р. кількість видатків земств трьох губерній відрізняється. Зокрема, Катеринославська губернія значно перевищувала у видатках на народну освіту, а Херсонська – поступалася у фінансуванні суспільної опіки. Останнє підкреслює широке залучення коштів благочинних товариств у фінансуванні закладів опіки на території Херсонського краю.

Як відомо, масовими були виплати товариствами грошових підтримок нужденним учням та студентам. За матеріалами описово–статистичного управління по місту Одеса можна зробити підрахунок, згідно з яким на першому місці по чисельності грошових надходжень перебувало Попечительство про бідних студентів (надходження у 1893 р. – 9120 руб.) [15, с. 762]. У розрахунку на одного студента – 25 руб. В той же час Попечительство про учнів Маріїнської гімназії у своєму обігу надходжень у 1893 р. показало цифру не значну – 413 руб., а у розрахунку на одного учня – 37 руб. [15, с. 762].

Використовуючи описово–статистичні матеріали, дослідник А. М. Савочка зробив таблицю дитячих притулків Відомства установ імператриці Марії на території Таврійської губернії (табл. 2) [16, с. 261]:

Таблиця 2

Дитячі притулки Півдня України
(кінець XIX – початок XX ст.)

Рік заснування	Назва дитячого притулку	Місто
1854	Дитячий притулок імені А. М. Адлерберга	Сімферополь
1864	Сирітський будинок таємного радника А. Я. Фабра	Сімферополь
1878	Маріїнський дитячий притулок	Керч–Снікальське градоначальство
1901	Дитячий притулок	Бердянськ
1903	«Береговий» дитячий притулок	Севастопольське градоначальство
1908	Дитячий притулок–корабель «Цесаревича Олексія»	Севастопольське градоначальство
1916	Дитячий притулок	Ялта

З поданої таблиці видно роки утворення дитячих притулків, міста їх виникнення, що дає можливість говорити про періоди загострення соціальних негараздів на території Таврійської губернії. Поряд із цим, в період з 1880 по 1911 рр. на території Таврійської губернії виникло 33 спілки допомоги неповнолітнім дітям, більшість із яких були підконтрольні МВС [17, с. 59].

Вражаючою є інформація, взята зі статистичних збірок Таврійського губернського земства. Так, за даними видання «Благотворительные учреждения Российской империи. Составлено по Высочайшему повелению Собственно Его Императорского Величества Канцеляриєю по учреждениям императрицы Марии: в 3 т.» за період з 1887 по 1896 у дитячих притулках земства померло 2336 вихованців, а взято на виховання в даний період – 478 [18, с. 689]. Подані підрахунки демонструють неспроможність земств створити вигідні умови проживання для дітей.

Описові збірки подають інформацію щодо створення притулків для малолітніх злочинців. Причому, притулки мали бути організовані урядом за підтримки земств, громадськості, духовних установ і приватних осіб. Але практика продемонструвала, що практично всі притулки, відкриті в Росії до початку ХХ ст. були створені приватними установами й товариствами [19, с. 234]. Переважно засновниками притулків і колоній були громадські організації, товариства виправних притулків і землеробських колоній. Наприклад, Сімферопольське товариство придбало за 6 тис. руб. дачу в декількох верстах від міста у відомого лікаря, громадського діяча М. А. Арєндта для влаштування притулку. Під його управлінням перебував виправний притулок для неповнолітніх злочинців, заснований у 1890 р. у с. Сарайли–Кіят Сімферопольського повіту [18, с. 799].

Деякі історичні джерела можуть містити в собі статистичні дані, подаючи їх при цьому нецільспрямовано. Так, наприклад, у справах Одеського Міського Притулку для піклування про немовлят за 1895 р. міститься цікава інформація про дітей, яких залишили у притулку: «в том, что ... трехмесячного сына обяываюсь взять из Приюта обратно на свое попечение по достижении им годичного возраста Леонида Кирилова» [20, с. 121]. Спираючись на наступні дані, не важко підрахувати, що за вказаний рік таких немовлят було вісім [20, с. 122–129]. За цей же рік маємо відомості і про усиновлених дітей, кількість яких сягнула 26 [20, с. 130–155]. Таким шляхом можна підрахувати кількість дітей прийнятих до дитячих притулків внаслідок смерті батьків або якщо батьки залишили дитину, не маючи змоги її виховувати. На жаль, статистичні дані щодо останніх показників досить високі і не завжди підлягають точному підрахунку. Дітей залишали не тільки в дитячих будинках внаслідок відмови від них, частими були випадки, коли дітей знаходили просто на вулиці або підкинутими.

Складність аналізу описово–статистичних джерел полягає у розбіжності даних у різних виданнях. Наприклад, у різних виданнях стосовно благодійності на півдні України існує розбіжність з приводу дати заснування першого в українських губерніях дитячого закладу Головного опікунства дитячих притулків (місто Катеринослав). Видання першої половини ХІХ ст. вказують на дату 16 грудня 1841 р. [21, с. 61], у другій

половині ХІХ – на початку ХХ ст. – 14 грудня 1840 р. [22, с. 231].

Інформативний потенціал джерел, які містять статистичні відомості, виявляється важливим для порівняння різних кількісних даних, проведення аналогій між діяльністю різних добродійних організацій. Акцент робиться на незначному фінансуванні дитячих притулків із боку земств. Поряд із цим, дослідження даного питання пов'язано з об'єктивними труднощами, насамперед браком відповідних матеріалів. Так, наприклад, у Державному архіві Дніпропетровської області більшість дореволюційних фондів загинула під час Великої Вітчизняної війни. Отже, аналіз та систематизація описово–статистичних даних про добродійність на Півдні України зроблені на основі дослідження опублікованих історичних джерел.

Загалом, описово–статистичні джерела виступають провідником потреб дитячих закладів опіки вказаного періоду. Завдяки їм вивченню маємо певні аналітичні висновки діячів філантропічного руху ХІХ ст. стосовно окремих напрямків громадського піклування для покращення ефективності соціального захисту і подолання наявної незахищеності дітей.

Список використаних джерел

1. Максимов Е. Д. Начало государственного призрения в России / Е. Д. Максимов // Трудовая помощь. – 1901. – №1. – С.40–58; Максимов Е. Д. Очерки земской деятельности в области общественного призрения / Е. Д. Максимов. – СПб., 1895. – 105 с.
2. Святский Н. А. История богоугодных заведений и благотворительных обществ города Симферополя / Н. А. Святский // Третья учебная экскурсия Симферопольской мужской гимназии: Симферополь и его окрестности / сост. Ф. Ф. Лашков. – Симферополь, 1890. – С.129–150.
3. Маркевич А. И. Таврическая губерния во время Крымской войны / А. И. Маркевич // ИТУАК. – 1905. – №37. – С.1–265; Маркевич А. И. Симферопольский детский приют имени графини А. М. Адлерберг: к шестидесятилетию существования: краткий ист. очерк / А. И. Маркевич. – Симферополь, 1915. – 71 с.
4. Беляков В. В. Сиротские детские учреждения в России. Исторический очерк / В. В. Беляков. – М.: Проспект, 1993. – 343 с.; Жукова Л. По заветам Марфы и Марии. (Благотворительность в XVIII – начале XX века) / Л. Жукова // Родина. – 1996. – №3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ceninauku.ru/page_17565.htm; Каменский А. Б. Сословная политика Екатерины II / А. Б. Каменский // Вопросы истории. – 1995. – №3. – С.29–45. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=140946>; Костина Е. Ю. История социальной работы / Е. Ю. Костина – Владивосток, 2003. – 109 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univer5.ru/sotsialnaya-rabota/istoriya-sotsialnoy-raboty-191/Page-50.html>; Кривонос А. Н. Исторический опыт борьбы с беспризорностью / А. Н. Кривонос // Государство и право. – 2007. – №7. – С.92–98. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:79166/Source:default>; Нещеретный П. И. Исторические корни и традиции развития благотворительности в России / П. И. Нещеретный. – М.: Норма, 2003. – 422 с.
5. Бобкова О. М. Административна та культурно–просвітницька діяльність А. Я. Фабра на Півдні України (30–ті – перша половина 60–х рр. ХІХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Оксана Михайлівна Бобкова. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с.
6. Друганова О. М. Розвиток приватної ініціативи в освіті України (кінець ХVІІІ – початок ХХ століття): дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 / О. М. Друганова. – Харків, 2008. – 579 с.; Сейко Н. А. Добродійність у сфері освіти України (ХІХ – початок ХХ століття): автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Наталя Андріївна Сейко. – Луганськ, 2009. – 44 с.; Ступак Ф. Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.): автореф.

дис. ... докт. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Федір Якович Ступак. – Переяслав–Хмельницький, 2010. – 40 с.; Ступак Ф. Я. Благодійність на сторінках періодичних видань (журнал «Детская помощь») / Ф. Я. Ступак // Грані. – №12 (116) грудень. – С.108–112; Гребцова І. С. Очерки развития женского благотворительного движения на юге Российской империи (первая половина XIX ст.) / И. С. Гребцова, С. А. Накаева. – Одесса: Астропринт, 2007. – 280 с., 4 л. ил.; Гребцова І. С. Становление государственного попечительства и общественной благотворительности в Одессе в конце XVIII – 60-е гг. XIX ст. / И. С. Гребцова, В. В. Гребцов. – Одесса: Астропринт, 2006. – 320 с.

7. Гузенко Ю. І. Становлення і діяльність благодійних об'єднань на півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст.: на матеріалах Херсонської губернії: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Юрій Іванович Гузенко. – К., 2004. – 241 с.

8. Кравченко О. В. Добродійні товариства опіки дітей в Одесі (друга половина XIX – початок XX століть) / О. В. Кравченко // Скарбниця української культури: Зб. наук. пр. – Чернігів, 2007. – Вип.8. – С.119–123. – Бібліогр.: 25 назв. – укр.; Гед'є А. В. Этнонациональные параметры системы опеки над детьми-сиротами и детьми, оставшимися без попечения родителей на юге Украины (XIX – начало XX в.) // Культура и образование. – Февраль 2014. – №2 [Электронный ресурс]. URL: <http://vestnik-gzi.ru/2014/02/1332>; Гед'є А. В. Основні напрямки благодійної діяльності євреїв Півдня України XIX – початку XX ст. / А. В. Гед'є // Історичні мідраші Північного Причорномор'я. Випуск II. – М.: Видавель Шамрай П. М., 2013. – С.47–60.

9. Благотворители и меценаты прошлого и настоящего: словарь-справочник от А до Я / авт.-сост. М. Л. Макальская, Н. Н. Бобровская. – М.: Дело и Сервис, 2003. – 255 с.

10. Новороссийский календарь на 1858 год. – Одесса, 1857. – 508 с.

11. Новороссийский календарь на 1860 год. – Одесса, 1859. – 487 с.

12. Новороссийский календарь на 1864 год. – Одесса, 1863. – 421 с.

13. Статистико-экономический обзор Херсонской губернии за 1907 г. – Херсон: Тип. О. Д. Ходушиной, 1909. – 185 с.

14. Россия. 1913 год. Статистико-документальный справочник. – СПб.: Блиц, 1995. – 416 с.

15. Одесса, 1794–1894. Издание городского общественного управления к столетию города. – Одесса: Тип. А. Шульце, 1895. – 836 с.

16. Савочка А. М. Становлення і розвиток громадської благодійності в Таврійській губернії (XIX – початок XX століття) [Текст]: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Савочка Антон Михайлович; Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімф., 2012. – 264 с.

17. Памятная книжка Керчь-Еникальскаго градоначальства / Керченский статистический комитет. – Керчь-Еникале, 1911. – 83 с.

18. Благотворительные учреждения Российской империи. Составлено по Высочайшему повелению Собственной Его Императорского Величества Канцелярии по учреждениям императрицы Марии: в 3 т. – СПб.: Тип. СПб. акц. общ. печ. дела в России Е. Евдокимова, 1900. – Т.2. – 986 с.

19. Сборник сведений по общественной благотворительности в России: в 7 т. – СПб.: Изд. Человеколюбивого о-ва, 1884. – Т.3. – Ч.1. – 379 с.

20. Ф.96. – Оп.1. – Стр.7. – 363 арк.

21. Детские приюты в России. – СПб.: Тип. К. Крайя, 1848. – 499 с.

22. Благотворительные учреждения России. – СПб.: Тип. учил. глухонемых, 1912. – 248 с.

References

1. Maksimov E. D. Nachalo gosudarstvennogo prizrenija v Rossii / E. D. Maksimov // Trudovaja pomoshh'. – 1901. – №1. – С.40–58; Maksimov E. D. Ocherki zemskoj dejatel'nosti v oblasti obshhestvennogo prizrenija / E. D. Maksimov. – SPb., 1895. – 105 s.

2. Svjatskij N. A. Istorija bogougodnyh zavedenij i blagotvoritel'nyh obshhestv goroda Simferopolja / N. A. Svjatskij // Tret'ja uchebnaja jekskursija Simferopol'skoj muzhskoj gimnazii: Simferopol' i ego okrestnosti / sost. F. F. Lashkov. – Simferopol', 1890. – С.129–150.

3. Markevich A. I. Tavricheskaja gubernija vo vremja Krymskoj vojny / A. I. Markevich // ITUAK. – 1905. – №37. –

S.1–265; Markevich A. I. Simferopol'skij detskij prijut imeni grafini A. M. Adlerberg: k shestidesjatiletiju sushhestvovanija: kratkij ist. ocherk / A. I. Markevich. – Simferopol', 1915. – 71 s.

4. Beljakov V. V. Sirotskie detskie uchrezhdenija v Rossii. Istoricheskij ocherk / V. V. Beljakov. – M.: Prospekt, 1993. – 343 s.; Zhukova L. Po zavetam Marfy i Marii. (Blagotvoritel'nost' v XVIII – nachale XX veka) / L. Zhukova // Rodina. – 1996. – №3. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ceninauku.ru/page_17565.htm; Kamenskij A. B. Soslovnaja politika Ekateriny II / A. B. Kamenskij // Voprosy istorii. – 1995. – №3. – С.29–45. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=140946>; Kostina E. Ju. Istorija social'noj raboty / E. Ju. Kostina – Vladivostok, 2003. – 109 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.univer5.ru/sotsialnaya-rabota/istoriya-sotsialnoy-raboty-191/Page-50.html>; Krivonosov A. N. Istoricheskij opyt bor'by s besprizornost'ju / A. N. Krivonosov // Gosudarstvo i pravo. – 2007. – №7. – С.92–98. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: [5. Bobkova O. M. Administrativna ta kul'turno-prosvitnyč'ka dijal'nist' A. Ja. Fabra na Pivdni Ukraїny \(30-ti – persha polovyna 60-r rr. XIX st.\): avtořef. dys. ... kand. ist. nauk: spec. 07.00.01 «Istorija Ukraїny» / Oksana Myhajlivna Bobkova. – Dnipropetrovsk, 2007. – 20 s.](http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:79166/Source:default;Neshheretnyj P. I. Istoricheskie korni i tradicii razvitija blagotvoritel'nosti v Rossii / P. I. Neshheretnyj. – M.: Norma, 2003. – 422 s.</p>
</div>
<div data-bbox=)

6. Druganova O. M. Rozvytok pryvatnoi' iniciatyvy v osviti Ukraїny (kinec' XVIII – pochatok XX stolittja): dys. ... dokt. ped. nauk: 13.00.01 / O. M. Druganova. – Harkiv, 2008. – 579 s.; Sejko N. A. Dobrochynnist' u sferi osvity Ukraїny (XIX – pochatok XX stolittja): avtořef. dys. ... dokt. ped. nauk: spec. 13.00.05 «Social'na pedagogika» / Natalija Andrii'vna Sejko. – Lugans'k, 2009. – 44 s.; Stupak F. Ja. Blagodijnist' ta suspil'na opika v Ukraїni (kinec' XVIII – pochatok XX st.): avtořef. dys. ... dokt. ist. nauk: spec. 07.00.01 «Istorija Ukraїny» / Fedir Jakovych Stupak. – Perejaslav–Hmel'nyč'kyj, 2010. – 40 s.; Stupak F. Ja. Blagodijnist' na storinkah periodychnykh vydan' (zhurnal «Detskaja pomoshh'») / F. Ja. Stupak // Grani. – №12 (116) grudень. – С.108–112; Grebcova I. S. Ocherki razvitija ženskogo blagotvoritel'nogo dvizhenija na juže Rossijskoj imperii (pervaja polovina XIX st.) / I. S. Grebcova, S. A. Nakaeva. – Odessa: Astroprint, 2007. – 280 s., 4 l. il.; Grebcova I. S. Stanovlenie gosudarstvennogo popechitel'stva i obshhestvennoj blagotvoritel'nosti v Odesse v konce XVIII – 60-e gg. XIX st. / I. S. Grebcova, V. V. Grebcov. – Odessa: Astroprint, 2006. – 320 s.

7. Guzenko Ju. I. Stanovlennja i dijal'nist' blagodijnnyh ob'jednan' na pivdni Ukraїny v drugij polovyni XIX – na pochatku XX st.: na materialah Hersons'koi' gubernii': dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Jurij Ivanovyč Guzenko. – K., 2004. – 241 s.

8. Kravchenko O. V. Dobrochynni tovarystva opiky ditej v Odesi (druga polovyna XIX – pochatok XX stolit') / O. V. Kravchenko // Skarbnyca ukrai'ns'koi' kul'tury: Zb. nauk. pr. – Chernigiv, 2007. – Vyp.8. – С.119–123. – Bibliogr.: 25 назв. – укр.; Ged'jo A. V. Jetnonacional'nye parametry systemy opeki nad det'mi-sirotami i det'mi, ostavshimisja bez popechenija roditelej na juže Ukrainy (XIX – nachalo XX v.) // Kul'tura i obrazovanie. – Fevral' 2014. – №2 [Elektronnyj resurs]. URL: <http://vestnik-rzi.ru/2014/02/1332>; Ged'o A. V. Osnovni naprjamky blagodijnnoi' dijal'nosti jevrei'v Pivdnja Ukraїny XIX – pochatku XX st. / A. V. Ged'o // Istorichni midraši Pivnichnogo Prychornomor'ja. Vypusk II. – M.: Vydavec' Shamraj P. M., 2013. – С.47–60.

9. Благотворители и меценаты прошлого и настоящего: словарь-справочник от А до Я / авт.-сост. М. Л. Макальская, Н. Н. Бобровская. – М.: Дело и Сервис, 2003. – 255 с.

10. Новороссийский календарь на 1858 год. – Одесса, 1857. – 508 с.

11. Новороссийский календарь на 1860 год. – Одесса, 1859. – 487 с.

12. Новороссийский календарь на 1864 год. – Одесса, 1863. – 421 с.

13. Statistiko-jekonomicheskij obzor Hersonskoj gubernii za 1907 g. – Herson: Tip. O. D. Hodushinoj, 1909. – 185 s.

14. Rossiya. 1913 god. Statistiko-dokumental'nyj spravocnik. – SPb.: Blic, 1995. – 416 s.

15. Odessa, 1794–1894. Izdanie gorodskogo obshhestvennogo upravlenija k stoletiju goroda. – Odessa: Tip. A. Shul'ce, 1895. – 836 s.

16. Savochka A. M. Stanovlennja i rozvytok gromads'koi' blagodijnosti v Tavrijs'kij gubernii' (XIX – pochatok XX stolittja) [Tekst]: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Savochka Anton Mykolajovyh; Tavri. nac. un-t im. V. I. Vernads'kogo. – Simf., 2012. – 264 s.

17. Pamjatnaja knizhka Kerch'-Enikal'skogo gradonachal'stva / Kerchenskij statisticheskij komitet. – Kerch'-Enikale, 1911. – 83 s.

18. Blagotvoritel'nye uchrezhdenija Rossijskoj imperii. Sostavleno po Vysochajshemu povelennju Sobstvennoju Ego Imperatorskogo Velichestva Kanceljarieju po uchrezhdenijam imperatricy Marii: v 3 t. – SPb.: Tip. SPb. akc. obshh. pech. dela v Rossii E. Evdokimova, 1900. – T.2. – 986 s.

19. Sbornik svedenij po obshhestvennoj blagotvoritel'nosti v Rossii: v 7 t. – SPb.: Izd. Chelovekoljubivogo o-va, 1884. – T.3. – Ch.1. – 379 s.

20. F.96. – Op.1. – Spr.7. – 363 ark.

21. Detskie prijuty v Rossii. – SPb.: Tip. K. Krajsa, 1848. – 499 s.

22. Blagotvoritel'nye uchrezhdenija Rossii. – SPb.: Tip. uchil. gluhonemyh, 1912. – 248 s.

*Moskaleva Yu. R., postgraduate student,
Department of special branches of historical science,
Donetsk national University named after Vasyl Stus
(Ukraine, Vinnytsia), 7_November_2008@ukr.net*

The guardianship of homeless and neglected children in the south of Ukraine (60-ies of the XVIII – beginning of XX centuries): the quantitative descriptive-statistical sources and bibliographies

This article contains the historiographic analysis of legislative acts of the statistical publications on the problems of child homelessness and neglect since the second half of the eighteenth till the beginning of the nineteenth century. Scientific research in this sphere helps to enrich the knowledge about the development of public charity institutions during this period, to identify their potential source, to complete the picture of the national history of philanthropy. Either the hand of the ruling royal family, individual philanthropists, or participation of different ethnic groups are distinguished in the overall picture of charity development. The dynamics of state support for child welfare institutions, a gradual transition of the initiatives of financial support from the state to individual philanthropists were shown. It was the philanthropy that opposed the growth of homelessness, increased the educational and cultural level of the local population. The following analysis of the statistical material not only as a valuable historical source in the sphere of custody, but also as an interesting example of statist policy, a lesson in the meaning of avoidance of replication of previous mistakes.

Keywords: care, charity, children's shelters, statistics.

* * *

УДК 94(477)

Гринчак М. О.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри права,
ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»
(Україна, Дніпро), ukropgreen@gmail.com

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВЗАЄМОДІЇ З'ЇЗДУ ГІРНИЧОПРОМИСЛОВЦІВ ПІВДНЯ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У II ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОРІЧЧЯ

Аналізується взаємодія представницьких організацій великого капіталу у другій половині XIX – на початку XX сторіччя у південноукраїнських губерніях з державою. Результатом дослідження стали висновки про особливості діяльності представників південного промислового регіону, які поступово ставали основою економічної стабільності та розвитку усієї країни, захищаючи при цьому власні інтереси. До кінця XIX ст. з'їзд гірничопромисловців південноукраїнських губерній став великим об'єднанням, до складу якого входила переважна частина підприємств даної галузі. Значення з'їздів у прийнятті господарських рішень постійно зростало. Спостерігалось постійне збільшення звернень їх учасників в урядові заклади з найрізноманітнішими питаннями: про розширення мережі залізниць, зниження залізничних тарифів, збільшення митних ставок, встановлення вивізних премій, розвиток кредитних установ і оподаткування тощо.

Ключові слова: буржуазія, підприємці, з'їзд гірничопромисловців.

З другої половини XIX ст. посилювався індустріальний розвиток південноукраїнських губерній та економіки імперії загалом, сформувалася також нова потужна соціальна верства – буржуазія. У нових умовах

підприємці прагнули до єднання та створення професійних об'єднань у вигляді представницьких організацій. Найбільш впливовими в діловому світі ставали організації, створені не на становій, а на професійній основі. Це передусім були різні біржові комітети, регіональні й галузеві асоціації підприємців, зайнятих у нафтовій, гірничій справі, металообробці, у виробництві й торгівлі льоном, вовною, лісом і лісовими матеріалами тощо. Нові організації поступово налагоджували взаємодію з органами державної влади. Важливо проаналізувати принципи, на яких будувалася подібна взаємодія, прослідкувати складності, які виникали у цих процесах.

Створення подібних товариств головним чином зумовлювалося часом і обставинами, які склалися на той період. Підприємці вважали метою створення товариств не лише спілкування колег, чи взаємний обмін думками та поглядами, а встановлення одноманітних вимог, котрі повинні були здійснити відчутний вплив на зростання і розвиток внутрішньої свідомості й розуміння дійсного становища. Об'єднання місцевих діячів, яке виникало б з суто прагматичних мотивів повинно було б мати на меті служіння «словом і ділом» інтересам промисловості у найбільш широкому розумінні цього слова.

Одним з типів представницьких організацій були союзи, побудовані за територіально-галузевим принципом. Союзи підприємців діяли на підставі затверджених урядом статутів, регулярно проводили свої з'їзди (іноді по декілька разів на рік, коли потрібно було зібрати екстрений з'їзд), на яких обиралися керівництво, обговорювалися тарифи, податки, питання соціального захисту й інші проблеми торгівлі й промисловості. Одними з перших на шлях організації таких спілок стали підприємці паливно-добувних галузей – південноросійські гірничопромисловці, які сформували своє об'єднання у вигляді з'їзду. Їх діяльність розглядалася в дослідженнях В. В. Крутікова та О. В. Щербініної, у яких здійснено комплексний аналіз процесів створення та існування південних гірничопромислових з'їздів [3; 7]. Але подальшого дослідження потребують питання складних та неоднозначних взаємин галузевих з'їздів та органів державної влади.

Можна виокремити декілька рис подібної взаємодії, які дуже точно характеризують ситуацію загалом. Так, голова першого з'їзду гірничопромисловців інженер С. Б. Іваницький отримав вказівку міністерства державного майна: ні в якому випадку не допускати розгляду на з'їздах яких-небудь сторонніх питань, що виходили б за межі обговорення становища вугільної промисловості та взаємовідносин адміністрації вугільних підприємств і залізниць [2, с. 230]. Тут спостерігаємо протилежні тенденції в політиці держави щодо до з'їздів гірничопромисловців, які простежувалися протягом усього періоду існування цієї організації.

З одного боку, держава сприяла роботі з'їздів: було узгоджене їхнє створення, в роботі з'їздів брали участь чиновники міністерств, які вислуховували позицію підприємців та повинні були передавати її до центральних органів влади, кожен з'їзд розпочинався з оголошення подяк на ім'я міністрів та урядових чиновників тощо. Члени з'їзду гірничопромисловців Півдня підтримували з урядовими установами постійні